

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА**

ЯКИМЧУК ОКСАНА ІВАНІВНА

УДК 130.2:37.013.73

**ФІЛОСОФСЬКО-КОГНІТИВНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ
НАЦІОНАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ОСВІТИ**

09.00.10 – філософія освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
академік НАПН України
Андрущенко Віктор Петрович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, ректор.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Дзвінчук Дмитро Іванович,
Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу,
директор Інституту гуманітарної підготовки та
державного управління;

доктор філософських наук, професор
Берегова Галина Дмитрівна,
Херсонський державний аграрний університет,
завідувач кафедри філософії і соціально-
гуманітарних дисциплін.

Захист відбудеться 29 жовтня 2015 року о 15⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 29 вересня 2015 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. П. Кивлюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Аналіз філософсько-когнітивних засад розвитку національного простору освіти є актуальним завданням з кількох причин, головними серед яких є потреби практики. Це, насамперед, необхідність більш глибокого і повного розуміння процесів пізнання та мислення, характерних для сучасного етапу розвитку національного простору освіти, аналізу їх відповідності як сучасному соціокультурному ландшафту, у якому існує освітній простір, так і з метою теоретичного обґрунтування потреби, в разі необхідності, оновлення зазначених засад задля надання процесам розгортання національного освітнього простору продуктивного характеру.

Відомо, що комфортність та продуктивність перебування людини в будь-якій системі економічних, політичних та соціокультурних відносин багато в чому залежить від її світогляду, ціннісних орієнтацій, внутрішнього стану, насамперед, від тих внутрішніх установок та моделей пізнання й мислення, з якими вона підходить до справи. Залежить це й від уміння самостійно розібратись у переплетінні мотивів діяльності інших людей, здатності вникнути в духовний контекст відносин, зрозуміти закономірності соціальної взаємодії в тій чи іншій системі відносин. Не є виключенням і освіта. Прийшовши до школи, дитина відразу ж попадає в інший, відмінний від сімейної ситуації, світ. Свою освітню траєкторію сучасна особистість, зазвичай, надалі пов'язує із набуттям вищої освіти, де вона має набути компетенцій та мисленнєвих установок, які б сприяли її включенню у складну сучасну соціальну динаміку, орієнтуватись у інформаційному суспільстві та фахових знаннях, забезпечивши йому інтелектуальну «співмірність» із процесами безперервного соціального розвитку.

Національний простір української освіти, за визначенням переважної більшості представників сучасного дискурсу філософії освіти, перебуває у процесі постійної модернізації. На нашу думку, пошук та обґрунтування філософсько-когнітивних засад зазначених модернізаційних процесів здатен надати їм більш продуктивного та теоретично виваженого характеру.

Якими же є філософсько-когнітивні засад розвитку національного простору сучасної освіти? Які парадигми мислення та пізнання мають утверджуватись у національному освітньому просторі в контексті європейського вектору його розвитку? Які труднощі когнітивного характеру очікують на учня та студента при входженні в нього? Від яких застарілих непродуктивних парадигм пізнання має позбутись кожен член академічної спільноти? Носієм яких когнітивних принципів має бути сучасний вчитель чи викладач? Спробою обґрунтування відповідей на ці запитання якраз і обумовлена актуальність нашого дослідження та його практична визначеність.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Витоки постановки та дослідження окресленої проблеми можна побачити ще у творах античних мислителів, зокрема, у працях Анаксагора і Демокрита, Платона і Аристотеля, ряду інших мислителів. Так, орієнтуючи учнів на освоєння тих чи інших творів

Гомера, Платон радив їм налаштуватись на їх сприйняття в контексті філософії тогочасного життєвого середовища, місця, ролі та призначення людини в цьому світі. Оскільки душа людини посідає середнє місце між світом ідей та світом речей, міркував філософ, вона має проникнути в структуру світу, визначитись в ній, організувати власну діяльність. Освоєння своєрідності «духовного обрамлення» стороннього світу є першим і головним завданням душі людини, що прагне до самовдосконалення та самореалізації, вважав мислитель.

Більш предметно і цілеспрямовано до дослідження філософсько-когнітивних засад простору освіти підійшли філософи, психологи та педагоги XIX – XX століття. Серед зарубіжних дослідників ми виокремлюємо такі постаті, як А. Валлон, В. Вундт, Ф. Brentano, Г. Лебон, К. Левін, Л. Леві-Брюль, Ф. Олпорт, Ж. Піаже, Г. Спенсер, Г. Тард, Дж. Уотсон, З. Фрейд, П. Фрейд, К. Юнг, К. Ясперс та інші.

Глибоке проникнення в проблему становлення та розвитку національного простору освіти забезпечують праці класиків української філософської, педагогічної, а також психологічної думки, зокрема, Г. Ващенко, А. Макаренка, Г. Сковороди, В. Сухомлинського та інших дослідників.

Російсько-українська традиція філософських та психолого-педагогічних досліджень цієї проблематики представлена іменами К. Абульханова-Славської, П. Анохіна, В. Андрущенко, Т. Андрущенко, А. Асмолова, В. Бакірова, Ф. Басіна, М. Бахтіна, Г. Балла, Г. Батіщева, Г. Берегової, В. Бехтерева, М. Бернштейна, П. Блонського, Л. Божович, А. Бойко, С. Бондиревої, І. Булах, В. Вашкевича, В. Вікторова, Л. Виготського, В. Воронкової, Е. Герасимової, Є. Головахи, О. Гомілко, В. Давидова, Д. Дзвінчука, О. Джури, Л. Долинської, А. Запорожця, І. Зязюна, Г. Костюка, О. Кивлюк, С. Клепка, В. Кременя, С. Крилової, О. Леонтєва, С. Макименка, М. Михальченка, В. Молодиченка, В. Муляра, І. Немчинова, В. Огнев'юка, І. Павлова, І. Предборської, Ф. Прокоповича, С. Рубінштейна, В. Савельєва, І. Сеченова, Д. Свириденка, В. Синьова, С. Сисоєвої, О. Скрипченко, О. Скубашевської, І. Степаненко, Д. Узнадзе, О. Ухтомського, В. Чудновського, М. Шеремет, М. Ярошевського, А. Ярошенко та ін.

Разом з тим, не всі аспекти багатогранної проблеми пошуку когнітивних засад розвитку освітнього простору розкриті належним чином. Існує низка питань, які не отримали цілісно обґрунтованої відповіді. Серед них першочерговою є потреба проаналізувати роль національної свідомості як фундаментальної основи національного простору освіти, виявити особливості утвердження освітнього простору радянської України та когнітивні засади цього процесу, дослідити процес еволюції когнітивних засад освітнього простору незалежної України. Потребує більш обґрунтованого визначення поняття «український національний простір освіти», а також особливості його становлення як об'єктивної реальності та основні характеристики. На особливу увагу заслуговує дослідження потреби переходу від філософсько-когнітивних засад колишньої «союзної» системи освіти до самобутньої національної системи освіти (головним питанням тут стало питання про те, що треба взяти від старої системи, а від чого слід відмовитись; також треба було подолати

міфологему «найкращої освіти», яка досі має вагу у освітньому дискурсі). Актуальною є проблема аналізу ролі посттоталітарної свідомості у вітчизняній освіті та пошуку механізмів її мінімізації, експлікації соціокультурних викликів когнітивній сфері та виявлення шляхів їхнього подолання у вітчизняній освіті, обґрунтування механізмів утвердження ідеалів європейського мислення у вітчизняному освітньому просторі. Враховуючи актуальність та недостатню дослідженість зазначених проблем, автор обрав їх у якості предмета свого дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема і зміст дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексної науково-дослідної теми кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Філософські засади єдності гуманітарних, природничих і технічних завдань в освіті сучасного вчителя» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України №732 від 27 жовтня 2006 р. та рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол №5 від 22 грудня 2006 р.). Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол №6 від 26 грудня 2012 р.).

Мета дисертаційного дослідження полягає у виявленні та подальшому аналізі філософсько-когнітивних засад розвитку національного простору освіти в контексті європейської перспективи.

Досягнення цієї мети потребує вирішення таких дослідницьких **завдань**:

- здійснити аналіз поняття «національний простір освіти» та розкрити когнітивні виміри сучасного національного освітнього простору;
- проаналізувати роль національної свідомості як фундаментальної основи національного простору освіти;
- проаналізувати специфіку утвердження освітнього простору радянської України та визначити його когнітивні засади;
- дослідити процес еволюції когнітивних засад освітнього простору України від набуття незалежності до сучасності;
- розкрити роль посттоталітарної свідомості у вітчизняній освіті та обґрунтувати механізми її мінімізації;
- здійснити експлікацію соціокультурних викликів когнітивній сфері та запропонувати шляхи їхнього подолання у вітчизняній освіті;
- обґрунтувати механізми утвердження ідеалів європейського мислення у вітчизняному освітньому просторі.

Об'єкт дослідження – національний простір освіти.

Предмет дослідження – філософсько-когнітивні засади становлення національного простору освіти.

Методи дослідження. Методологічні засади дослідження зумовлені специфікою об'єкта та предмета дослідження. Автор спирався на принципи об'єктивності, цілісності, системності, історизму та практики, а також на комплекс загальнонаукових, загальнофілософських, та спеціальних методів

дослідження. Даний підхід дозволив забезпечити достовірність та обґрунтований характер наукових результатів.

Широкого використання отримав системний метод, який дозволив розглянути предмет дослідження у його цілісності. Автором використовувались також і такі дослідницькі методи, як діалектика (в її класичному розумінні і сучасній інтерпретації), що дозволило виокремити суперечності генези національного простору освіти; метод єдності історичного та логічного, що дозволило прослідкувати зв'язок сучасного національного простору освіти з історію становлення простору освіти в СРСР; метод структурно-функціонального аналізу, який дозволив показати функції, які здійснює національний освітній простір та місце в них когнітивних процесів; метод герменевтики та моделювання, що дозволило запропонувати когнітивні засади реалізації європейського вектору розвитку українського простору освіти та розробити рекомендації і висновки, які у подальшому можна застосовувати на практиці тощо.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні когнітивних засад розвитку національного простору освіти та здійсненні їхнього філософського аналізу в контексті реалізації європейсько-орієнтованої освітньої стратегії.

Вперше:

- *здійснено цілісний аналіз концепту «національний простір освіти» в контексті пошуку та обґрунтування когнітивних засад його функціонування та розвитку.* Зокрема, була продемонстрована розмита семантика зазначеного концепту, оскільки воно використовується як синонімічне разом такими поняттями, як «освітній простір», «єдиний освітній простір», та споріднених із ним понять «міжнародний освітній простір», «світовий освітній простір», «європейський простір вищої освіти», «європейський освітній простір». Виявлено, що в контексті дослідження когнітивних аспектів функціонування національного освітнього простору ця семантична розмитість набуває особливої гостроти, викликаючи потребу в обґрунтування авторської дефініції. Запропоновано під національним простором освіти розуміти систему закладів освіти та взаємодія усіх суб'єктів освітнього простору у межах національної держави щодо вироблення та реалізації єдиної стратегії розвитку освіти на єдиних когнітивних засадах. Під філософсько-когнітивними засадами розвитку освіти нами пропонується розуміти комплекс світоглядно-духовних характеристик, що узагальнюють уявлення людей щодо значення освіти в житті суспільства, перспектив розвитку освіти в межах держави та визначають специфіку мислення і пізнавальної діяльності суб'єктів освіти;

- *системним чином продемонстрована роль посттоталітарного мислення у вітчизняній освіті та запропоновані механізми його мінімізації в структурі когнітивних засад розвитку національного простору освіти.* Зміни на початку 90-х років ХХ ст., не змогли ініціювати в освіті глибинних трансформаційних процесів у когнітивній сфері, здійснити радикальну відмову від тоталітарних освітніх практик, які набули гібридного посттоталітарного характеру в процесі злиття із новими інституційними та

політичними утвореннями, а сама посттоталітарна свідомість постала відголоском централізованої адміністративної системи. За цих умов, взаємини в системі «вчитель-учень» чи «викладач-студент» залишаться суб'єкт-об'єктними, монологічними тощо. Посттоталітарному мисленню мають бути протиставлені сучасні демократичні педагогічні моделі, здатні продуктивно оновити світоглядний фундамент освіти та сприяти подальшому та остаточному викоріненню посттоталітарних підходів організації мислення та пізнання із освітнього простору, що є орієнтованим на найкращі досягнення та зразки європейської цивілізації.

Уточнено положення про:

- *динаміку процесу еволюції когнітивних засад освітнього простору України від моменту набуття незалежності до сучасності.* Продемонстровано потребу подальшого «демонтажу» філософсько-когнітивних, ідеологічних та інституційних засад простору освіти колишнього СРСР як такого, що обумовлює домінування репресивної педагогіки, ідеологічно ангажованого виховання, формування одномірної особистості. Показано, що трансформаційні процеси, орієнтовані на деідеологізацію освіти, перехід до ринкової моделі, усвідомлення глобальних викликів та потреба у розбудові ефективного освітнього простору, все ж не призвели до продуктивного оновлення когнітивних, світоглядних засад освітньої діяльності, виводячи цю задачу в ранг окремої наукової проблеми, що потребує уваги наукової спільноти;

- *соціокультурні виклики когнітивній сфері сучасної освіти та шляхи їхнього подолання.* Оточуюча нас соціальна дійсність та інформація і знання, які складають онтологію суспільства нового ґатунку, вимагає нових пізнавальних підходів та принципів раціональності. Цей тип мислення має радикально інші когнітивні засади, аніж той, що відповідав індустріальному суспільству: відповідно, когнітивні засади, які склали основу пізнавальної діяльності радянського (пострадянського) освітнього простору, постають неефективними в сучасних умовах. В якості когнітивних засад національного освітнього простору, мають поставати нелінійні пізнавальні підходи, завдяки яким мислення може реалізувати свій потенціал в якості гнучкого (флексибільного, творчого, дивергентного тощо) інструменту пізнання та аналізу отриманих знань.

Подальший розвиток отримали:

- *положення щодо ролі національної свідомості як фундаментальної основи національного простору освіти.* Було показано, що вивчення рідної мови, історії державотворення, особливостей природи, розкриття досягнень культури (як духовної, так і матеріальної) народу, традицій та звичаїв, народних ремесел, регіональних традицій має виконувати роль не лише джерела знань, а й важливого інструменту утвердження національного освітнього простору та потенціалу її ефективного розвитку: мова має синтезуючу, інтегральну роль; національні традиції транслюють загальнолюдські цінності та національні цінності освіти; регіональні відмінності забезпечують національну самобутність освіти та ресурс розвитку системи;

- уявлення щодо когнітивних засад процесів утвердження та функціонування освітнього простору радянської України. В радянському освітньому просторі, у результаті його концептуального оформлення і функціонування, формувалася особливий характер стосунків людей, формувалась специфічна свідомість і самосвідомість. Радянська система освіти привчала учня та студента до повної довіри до інформації, що подається, і вміння ефективно працювати саме в стабільних умовах. Іншими словами, і модель, і продукт її використання дуже повільно реагують на нові суспільні запити, залишаючись в межах моделі пізнання лінійного індустріального гатунку. В основі механізмів мислення й пізнання в освітньому просторі перебувала тоталітарна радянська ідеологія, яка поставала детермінантою виникнення фахових знань та специфічним інструментом регулювання пізнавальних процесів в освіті;

- механізми утвердження ідеалів європейського мислення у національному освітньому просторі. Аксіологічна орієнтація національного простору освіти України на європейські цінності є одним із принципів розвитку національної системи освіти на шляху інтеграції. Трансформація моделей пізнання та мислення у бік їхнього зближення із європейськими аналогами, побудованих на потребі демократизації взаємин між усіма суб'єктами освіти, на визнанні толерантності в якості ключового, світоглядного орієнтиру, в результат чого освітній простір постає продуктивним середовищем для міжкультурної взаємодії. це дозволить здійснити низку кроків, які б надали більш продуктивного характеру процесам розвитку (модернізації) українського освітнього простору, особливо у вищій школі, яка є найбільш вираженою ареною трансформаційних процесів, орієнтованих на європейську перспективу.

Теоретичне та практичне значення дослідження полягає в тому, що в ньому вперше у вітчизняному філософсько-освітньому дискурсі виявленні когнітивні засади розвитку національного простору освіти в контексті реалізації освітньої стратегії, орієнтованої на Європу. Матеріали дослідження можуть бути використані в процесі формування сучасних гуманітарних та освітніх державних стратегій, зокрема стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року.

Також матеріали дослідження можуть використовуватись у навчальному процесі, зокрема, при читанні курсів «Філософія освіти», «Освітні технології», «Освітня політика», «Освітні вимірювання», «Теорія ефективності комунікації в міжнародній освіті», «Педагогіка вищої школи» та низці спецкурсів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійної дослідницької роботи. Основні положення й висновки дисертації розроблені автором особисто й знайшли відображення у його наукових публікаціях.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на засіданні кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, а також на секційних засіданнях низки міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій та семінарів,

а саме: Міжнародна науково-практична конференція «Ціннісні орієнтації та світоглядні позиції людини у контексті сьогодення» (м. Київ, 2013 р.), VI Міжнародна науково-практична конференція «Сучасне докiлля: реалії та перспективи» (м. Київ, 2013 р.), Міжнародна конференція «Освіта в контексті ціннісних орієнтацій» (м. Кишинів, 2013 р.), VII Міжнародна науково-практична конференція «Педагогіка вищої школи: методологія, теорії, технології» (м. Київ-Ялта, 2013 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Освітня політика держави: філософія, методологія, практика» (м. Київ, 2013 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Суспільно-політичні та соціокультурні процеси в Україні і світі» (м. Київ, 2013 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Управлінські компетенції викладача вищої школи» (м. Київ, 2014 р.), III Міжнародна науково-практична конференція студентів і молодих вчених «Дитинство. Освіта, Соціум» (м. Київ, 2014 р.) тощо.

Публікації. Основні положення дисертації відображено у п'яти наукових статтях, з яких чотири опубліковані у фахових виданнях з філософських наук та одна опублікована у науковому виданні України, яке включено до міжнародних наукометричних баз.

Структура дисертації. Відповідно до мети та завдань дослідження, робота складається із вступу, трьох розділів (поділених на сім підрозділів), висновків до розділів, загальних висновків та списку використаних джерел (218 позицій). Загальний обсяг дисертації – 198 сторінок, основна частина дисертації – 173 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність дослідження, розкривається стан розробки проблеми у фаховій літературі, визначаються мета, завдання, об'єкт, предмет дослідження та зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами, наводяться положення наукової новизни, які виносяться на захист, розкривається практична цінність отриманих результатів, наводяться дані про апробацію результатів, описується структура і обсяг дисертаційної роботи.

У **першому розділі** – «Теоретико-методологічні проблеми дослідження національного простору освіти» – розкрито сутність базових понять дослідження та сформовано методологічний інструментарій дисертаційної роботи в контексті дослідження когнітивних засад національного простору освіти.

Підрозділ 1.1. «Концепт «національний простір освіти» в контексті когнітивної проблематики» присвячений здійсненню теоретичного аналізу поняття «національний простір освіти», а також пошуку когнітивних аспектів його існування та розвитку. Проаналізовано становлення глобального комунікаційного простору, який робить істотний вплив на всі сторони життя суспільства, окрему людину та структуроутворюючі компоненти всієї системи освіти. Показано, як процеси глобалізації перетворюють освіту на один з

найважливіших елементів соціальної інфраструктури розвинених держав. Соціально-економічні і технологічні перетворення у сучасному світі висувають непрості завдання багато з яких неминуче пов'язані з функціонуванням інституту освіти.

Нами демонструється, що фундаментальні зміни засад освіти ініціюють появу багатьох понять, за допомогою яких концептуалізують нові форми осмислення закономірностей суспільного розвитку. До них, зокрема, належить концепт «національний простір освіти». В підрозділі показано, що у сучасному дискурсі філософії освіти немає одностайності у розумінні даного поняття, оскільки воно використовується як синонімічне разом такими поняттями, як «освітній простір», «єдиний освітній простір», та споріднених із ним понять «міжнародний освітній простір», «світовий освітній простір», «європейський простір вищої освіти», «європейський освітній простір». В контексті дослідження когнітивних аспектів функціонування національного освітнього простору ця семантична розмитість набуває особливої гостроти.

Поняття «національний освітній простір» походить від поняття «освітнього простору» і є важливою характеристикою освітнього процесу, тісно пов'язане не лише з розвитком педагогічної науки, але і з іншими фундаментальними процесами, що відбуваються в соціумі. У відповідь на це, останнім часом у фаховій літературі, публікаціях з філософії освіти, педагогіки, соціології, політології, культурології все частіше зустрічається словосполучення «освітній простір». До того ж, узагальнюючи напрацювання у сучасних джерелах, зроблено проміжний висновок про те, що поняття «національний освітній простір» та «національний простір освіти» є синонімічними і за своєю суттю близькі до категорії «національна система освіти». У контексті дослідження когнітивних засад його функціонування та розвитку, постала можливість формулювання авторською дефініцією національного простору освіти: під ним розуміється система закладів освіти та взаємодія усіх суб'єктів освітнього простору у межах національної держави щодо вироблення та реалізації єдиної стратегії розвитку освіти на єдиних когнітивних засадах.

Підрозділ 1.2. «Національна свідомість як онтологічна основа національного простору освіти» присвячений обґрунтуванню ролі національної свідомості в процесах створення, функціонування та розвитку національного простору освіти. На цьому фоні, розкривається важливе місце мови, національних традицій та регіональних особливостей освітнього простору як інтегруючих чинників простору. що вивчення рідної мови, історії державотворення, особливостей природи, розкриття досягнень культури (як духовної, так і матеріальної) народу, народних ремесел, регіональних традицій має виконувати роль не лише джерела знань, а й важливого інструменту утвердження національного освітнього простору та потенціалу її ефективного розвитку.

Мова як джерело національного освітнього простору має синтезуючу, інтегральну роль. Вона виявляється на рівні формування українознавчого світогляду через мовну стійкість підростаючого покоління. Українознавчий світогляд людини пов'язаний із мовною стійкістю, проте й сама мовна стійкість демонструє факт наявності українознавчого світогляду у громадянина держави. Національні традиції як джерело національного освітнього простору органічно включаються у загальнолюдські цінності і навпаки; національні цінності освіти, як і загальнолюдські - не статичні, а історичні, тобто знаходяться в постійному розвитку і зміні під впливом змін у русі певної суспільної форми, соціально-економічних і культурних умов даної країни; всі найбільш значущі досягнення духовної культури, літератури і мистецтва, науки і техніки, матеріального виробництва тієї чи іншої країни за допомогою відображення їх у змісті освіти набувають значення його національних цінностей і активно впливають на формування національного освітнього простору. Щодо регіональних особливостей як джерела національного освітнього простору, то вони забезпечують, насамперед багатство та ресурс розвитку системи. Регіон зазвичай є носієм специфічного образу в масовій свідомості своїх мешканців. В Україні розробляються регіональні концепції в галузі освіти, які прагнуть подолати інерційний характер наявної зараз освіти, мінімізувати відірваність освіти від запитів регіону, сприяють структурній перебудові системи освіти, дають змогу в перспективі системним чином вирішувати комплекс соціально-економічних проблем окремого регіону.

Національна свідомість як онтологічна основа національного освітнього простору передбачає усвідомлення людиною себе як складової частини нації. Національна самосвідомість лежить в основі національної психології та національного характеру. Особливо важливим на цьому етапі є відновлення історичної пам'яті, утвердження ідеалів національної гідності, правильне розуміння понять патріотизму та націоналізму, національно-культурної вартості. Головним інтегруючим чинником нації та національного освітнього простору є національна свідомість.

У другому розділі – «Гене́за когнітивних засад національного простору освіти України» послідовно розглянуті витоки та етапи становлення національного освітнього простору нашої держави в добу радянської та незалежної України, а також проаналізовані засади мислення та пізнання, відповідні кожній цій історичній добі.

Підрозділ 2.1. «Освітній простір радянської України та його когнітивні засади» показав, що у основі суперечностей освітнього простору, що створювався в радянську добу, лежали не лише тільки економічні, ідеологічні, загальнополітичні взаємозалежності, але і особливі загальнокультурні відносини. Серед них величезну роль відігравала система освіти, яка пов'язана з відтворенням головної рушійної сили суспільства, – людини. Національний простір освіти СРСР визначався, зрозуміло, політичними установками і

економічними можливостями, проте відрізнявся, своїм характером і функціональними особливостями. Саме в освітньому просторі у результаті його розвитку і функціонування формувалася новий характер стосунків людей, формувалася специфічна свідомість і самосвідомість.

Цілком закономірним результатом систематичного використання радянської освітньої моделі стало те, що після розпаду СРСР, національний простір на його теренах постав не готовим до нових викликів сучасного світу, як не готовий був і його основний «продукт». Радянська система освіти привчала учня та студента до повної довіри до інформації, що подається, і вміння ефективно працювати саме в стабільних соціальних умовах. Отже, і освітня модель, і об'єкт її застосування дуже повільно реагують на нові суспільні запити, залишаючись в межах моделі пізнання лінійного індустріального гатунку. Проте, «гумбольдтівський» університет здатний ефективно «створювати» лише таких фахівців, але він неефективний в умовах ринку, що постійно змінюється. В основі механізмів пізнання в освітньому просторі перебувала тоталітарна радянська ідеологія, яка поставала детермінантою виникнення фахових знань та специфічним інструментом трансформації пізнавальних процесів в освіті.

Підрозділ 2.2. «Еволюція когнітивних засад освітнього простору незалежної України» продемонстрував, що від самого початку головною передумовою формування національного освітнього простору була політична ситуація.

На початковому етапі еволюції домінував процес деідеологізації освіти, встановлення нових за своїм характером відносин між пострадянськими республіками, формування національної ідентичності, формулювання принципів національної безпеки, модернізації економічних засад освіти, науки та освіти. В цей період постала проблема усвідомлення нагальної потреби переходу від колишньої «союзної» системи освіти до формування власної системи освіти (головним питанням тут стало питання про те, що треба взяти від старої системи і від чого слід відмовитись; психологічно також треба було подолати міфологему «найкращої освіти», яка з роками утвердилася у суспільній свідомості). На другому етапі відбулась комерціалізація освітнього процесу. Відкриття приватних навчальних закладів та введення платних освітніх послуг, виконання короткотермінових договорів, співпраця з комерційними організаціями – все це може мати незворотні негативні наслідки, такі як повне становлення освіти на ринковій «рейки», а надалі без права загального доступу до навчання, перетворення освіти у «високоприбуткову сферу послуг». На третьому етапі український національний простір освіти став об'єктивною реальністю. Сучасний світ переживає період глобалізації – епоху багатовимірного об'єднання усього людства в єдиному просторі потоків інформації, перетворення планети в єдину економічну систему.

Показано, що трансформаційні процеси, орієнтовані на деідеологізацію освіти, перехід до ринкової моделі, усвідомлення глобальних викликів та потреба у розбудові ефективного освітнього простору, все ж не призвели до продуктивного оновлення когнітивних, світоглядних засад освітньої діяльності,

виводячи цю задачу в ранг окремої наукової проблеми, що потребує уваги наукової спільноти.

У третьому розділі – **«Обґрунтування філософсько-когнітивних засад розвитку національного простору освіти України»** – теоретичного обґрунтування набуває дослідження праксеологічних аспектів вітчизняного простору освіти, а саме, пошуку когнітивних засад його продуктивного розвитку з урахуванням сучасних реалій та перспективності європейського вектору зазначеного розвитку.

Підрозділ 3.1. «Феномен посттоталітарного мислення в освіті та шляхи його мінімізації» зосереджує свою увагу на аналізі специфічної «спадщини» радянського періоду формування освітнього простору на теренах нашої держави. Мова йде про аналіз специфічної ролі стилів мислення та пізнання, які набули глибоко укоріненого характеру у вітчизняному освітньому середовищі за більш ніж 70 років. Політичні зміни, що відбулися на початку 90-х років, нажаль, не змогли ініціювати глибинних трансформаційних процесів у пізнавальній сфері, здійснити радикальну відмову від тоталітарних освітніх практик, які набули гібридного посттоталітарного характеру в процесі злиття із новими інституційними та політичними утвореннями, а сама посттоталітарна свідомість постала відголоском централізованої адміністративної системи. Низький рівень критичності свідомості не дозволяє здійснювати цілісне пізнання, отже, воно залишається нецілісним, необ'єктивним, ідеологічно деформованим.

Як відомо, такі укорінені моделі пізнання та мислення постають сприятливим засобом поширенням ідей дискримінації, адже в тоталітарній свідомості немає місця таким ціннісним орієнтирам, як повага до Іншого, толерантність, глибинне розуміння сутності невід'ємних людських свобод тощо. В підрозділі нами досліджені феномени, які мають місце у освітньому просторі, в якому культивуються посттоталітарні моделі мислення та пізнання: расова та гендерна дискримінація, етноцентризм тощо, які можуть мати негативні наслідки у вигляді несприятливих тенденцій до етнічної закритості і, навіть готовності частини для використання насильства. Коли в освітній сфері панують догматичні підходи та закритість, самі взаємини в системі «вчитель-учень» чи «викладач-студент» залишаються суб'єкт-об'єктивними, монологічними тощо.

Освіта може здійснювати потужний вплив проти розвитку цих негативних явищ, в тому числі, через утвердження ідеалів критичного мислення та, відповідно, з використанням підходів критичної педагогіки та інших сучасних педагогічних моделей, які спрямовані на формування високого рівня критичного мислення учнів (студентів), а вчитель (викладач) постає у ролі партнера, який не є уособленням влади та тиранії. Слід зазначити, що від того, наскільки вчитель у своїх діях та словах керується стереотипами та упередженнями, багато в чому залежить готовність учнів прийняти різноманітність світу, їх здатність визнати право Іншого на відмінність і свою відповідальність за відтворення соціальної нерівності і дискримінації. На нашу думку, посттоталітарному (та його аналогам у філософському дискурсі –

постколоніальному, пострадянському) мають бути протиставлені сучасні демократичні педагогічні підходи, здатні продуктивно оновити світоглядний фундамент освіти та сприяти подальшому та остаточному викоріненню посттоталітарних моделей мислення та пізнання із освітнього простору, орієнтованого на найкращі досягнення європейської цивілізації.

У підрозділі 3.2. «Соціокультурні виклики когнітивній сфері та їхнє подолання в українській освіті» нами акцентована увага на потребі ревізії когнітивних засад освіти у відповідь на фундаментальні соціокультурні трансформації, які мають місце на початку ХХІ ст. У сучасному суспільстві склалась ситуація, коли випускники освітніх закладів будь-яких рівнів мають бути носіями сучасного типу мислення, за допомогою якого вони змогли б продуктивно здійснювати пізнання соціальної дійсності, фахових знань. Оточуюча нас соціальна дійсність та роль інформації і знань, які складають онтологію суспільства нового гатунку, потребуватимуть нових пізнавальних підходів, нових принципів раціональності.

При цьому, зазначений тип мислення має радикально інші когнітивні засади, аніж тип мислення, який відповідав індустріальному суспільству: відповідно, когнітивні засади, які склали основу пізнавальної діяльності радянського (пострадянського) освітнього простору, постають неефективними в сучасних умовах.

У підрозділі обґрунтовується теза, що в якості когнітивних засад національного освітнього простору, мають поставати нелінійні пізнавальні підходи, завдяки яким мислення може реалізувати свій потенціал в якості гнучкого (флексибільного, творчого, дивергентного тощо) інструменту пізнання та аналізу отриманих знань. Даний підрозділ подальшого розвитку надає тезі про невідповідність лінійного (ригідного, нетворчого, конвергентного тощо) мислення, яке відповідає індустріальній добі та лежало в основі освіти, орієнтованої на промислове (здебільшого, конвеєрне, циклічне виробництво).

У підрозділі 3.3. «Утвердження ідеалів європейського мислення у вітчизняному освітньому просторі» здійснюється спроба запропонувати дієві механізми утвердження європейського демократичного образу мислення та відповідного йому світогляду в національному просторі освіти України.

Трансформація моделей пізнання та мислення у бік їхнього зближення із європейськими аналогами, побудованих на потребі демократизації взаємин між усіма суб'єктами освіти, на визнанні толерантності в якості ключового, світоглядного орієнтиру, в результат чого освітній простір постає продуктивним середовищем для міжкультурної взаємодії. На нашу думку, це дозволить здійснити низку кроків, які б надали більш продуктивного характеру процесам розвитку (модернізації) українського освітнього простору, особливо у вищій школі, яка є найбільш вираженою ареною трансформаційних процесів, орієнтованих на європейську перспективу.

Перехід на новий стиль мислення в українському освітньому просторі дозволить реалізувати важливі кроки щодо відмови від зовнішнього управління освітою на користь автономії і самоврядності, здійснити перехід від

штучного розділу на академічну науку і освіту до гармонійного поєднання навчання із дослідницькою роботою, переорієнтуватись від традиційної орієнтації на виправлення вад загальної освіти до формування фахівця університетського рівня, актуалізувати рух від інертності викладачів ВНЗ до інформаційно-комунікативного інновацій та лідерства у освіті, реалізувати принцип доповнення традиційних форм підвищення кваліфікації педагогів онлайн університетами, продуктивно реалізовувати парадигму навчання впродовж життя, а при модернізації системи управління перейти від лінійного освітнього планування до інституціоналізації саморегульованого освітнього ринку, що дозволить, у кінцевому результаті, втілити в життя принцип гармонізації основних вимог Болонського процесу з цінним досвідом, носієм якого є вітчизняна вища школа.

ВИСНОВКИ

Відповідно до мети та завдань дослідження, є обґрунтовані підстави зробити наступні загальні висновки:

1. *Здійснений аналіз поняття «національний простір освіти» та розкриті когнітивні виміри сучасного національного освітнього простору.* Запропоновано під національним простором освіти розуміти систему закладів освіти та взаємодія усіх суб'єктів освітнього простору у межах національної держави щодо вироблення та реалізації єдиної стратегії розвитку освіти на єдиних когнітивних засадах. Під філософсько-когнітивними засадами розвитку освіти нами пропонується розуміти комплекс світоглядно-духовних характеристик, що узагальнюють уявлення людей щодо значення освіти в житті суспільства, перспектив розвитку освіти в межах держави та визначають специфіку мислення і пізнавальної діяльності суб'єктів освіти.

Визначено, що евристичними методологічними підходами для дослідження когнітивних вимірів сучасного національного освітнього простору є компаративний аналіз когнітивних засад простору освіти в колишньому СРСР і України, аналіз його суперечностей та причин його розпаду, системний аналіз передумов трансформації парадигми мислення та пізнання, детермінованих процесами глобалізації та інформаційної революції, зростанням ролі комунікативних відносин, набуттям освітніми системами статусу полікультурних тощо.

2. *Проаналізована роль національної свідомості як фундаментальної основи національного простору освіти.* Подальшого розвитку отримали ідеї, згідно яких вивчення рідної мови, історії, природи, розкриття найкращих досягнень духовної і матеріальної культури народу, його традицій, звичаїв, обрядів, народних ремесел, регіональних традицій має бути не лише джерелом знань, а й важливим інструментом утвердження національного освітнього простору та потенціалом її ефективного розвитку: мова має синтезуючу, інтегральну роль; національні традиції транслюють загальнолюдські цінності та національні цінності освіти; регіональні відмінності забезпечують національну самобутність освіти та ресурс розвитку системи.

Проаналізувавши джерела формування та розвитку національного простору освіти, показано, що духовність, яка «окутує» освіту (і складає її внутрішнє осердя) створює своєрідне поле – національний простір освіти, якість якого формує щодо особистості своєрідне «поле тяжіння», або ж «поле відчуження»; в якому особистість, що навчається, почувається перспективно і комфортно, або ж вороже і відчужено; яке створює духовну передумову бажання навчатись, або ж відштовхує дитину від школи, учителя чи вихователя. Якісний (відкритий, демократичний, толерантний і т. д.) національний простір освіти є тим духовним феноменом, який не тільки «втягує» особистість в освітній процес, але й сприяє розкриттю (вияву і реалізації) в ній внутрішніх задатків, креативності, творчих здібностей. Між тим, пошук і осмислення параметрів національного простору освіти, моделей та технологій їх утвердження в реальному полі освіти, є справою важкою і довготривалою.

3. *Проаналізована специфіка утвердження освітнього простору радянської України та визначені його когнітивні засади.* Подальшого розвитку набуло твердження, що у радянському освітньому просторі, у результаті його концептуального оформлення і функціонування, формувався особливий характер стосунків людей, формувалась специфічна свідомість і самосвідомість. Радянська система освіти привчала учня та студента до повної довіри до інформації, що подається, і вміння ефективно працювати саме в стабільних умовах. Іншими словами, і модель, і продукт її використання дуже повільно реагують на нові суспільні запити, залишаючись в межах моделі пізнання лінійного індустріального ґатунку.

В основі механізмів мислення й пізнання в освітньому просторі перебувала тоталітарна радянська ідеологія, яка поставала детермінантою виникнення фахових знань та специфічним інструментом регулювання пізнавальних процесів в освіті. Чіткі вертикалі та горизонталі освітнього адміністрування, єдиний тип шкіл, державне фінансування та задачі ідеологічно-політичного обслуговування створювали ситуації, коли головний об'єкт освітнього простору - учень із його внутрішнім світом втрачає свою фундаментальну роль в освітньому процесі, а його життя і внутрішній світ стають лише однією з ланок складної і чітко структурованої реальності.

4. *Досліджено процес еволюції когнітивних засад освітнього простору України від набуття незалежності до сучасності.* Розглянувши еволюцію освітнього простору незалежної України, є підстави стверджувати, що його становлення та розвиток розгортається як багатогранний і суперечливий процес взаємодії соціокультурних, політичних та економічних перетворень, спрямованих на розвиток людини, культури та держави, утвердження їх конкурентного місця та ролі в середовищі світової спільноти.

Разом із тим, продемонстровано потребу подальшого «демонтажу» філософсько-когнітивних, ідеологічних та інституційних засад простору освіти колишнього СРСР як такого, що обумовлює домінування репресивної педагогіки, ідеологічно ангажованого виховання, формування одновимірної особистості. Показано, що трансформаційні процеси, орієнтовані на

деідеологізацію освіти, перехід до ринкової моделі, усвідомлення глобальних викликів та потреба у розбудові ефективного освітнього простору, все ж не призвели до продуктивного оновлення когнітивних, світоглядних засад освітньої діяльності, виводячи цю задачу в ранг окремої наукової проблеми, що потребує уваги наукової спільноти.

5. *Досліджено роль посттоталітарної свідомості у вітчизняній освіті та обґрунтовані механізми її мінімізації.* Показано, що у сучасній вітчизняній освіті досі відіграє роль когнітивна модель пострадянського гатунку, адже зміни на початку 90-х років ХХ ст., не змогли ініціювати в освіті глибинних трансформаційних процесів у когнітивній сфері, здійснити радикальну відмову від тоталітарних освітніх практик, які набули гібридного посттоталітарного характеру в процесі злиття із новими інституційними та політичними утвореннями, а сама посттоталітарна свідомість постала відголоском централізованої адміністративної системи.

За цих умов, взаємини в системі «вчитель-учень» чи «викладач-студент» залишаться суб'єкт-об'єктними, монологічними тощо. Посттоталітарному мисленню мають бути протиставлені сучасні демократичні педагогічні моделі, здатні продуктивно оновити світоглядний фундамент освіти та сприяти подальшому та остаточному викоріненню посттоталітарних підходів організації мислення та пізнання із освітнього простору, що є орієнтованим на найкращі досягнення європейської цивілізації.

6. *Проведено експлікацію соціокультурних викликів когнітивній сфері та запропоновані шляхи їхнього подолання у вітчизняній освіті.* Продемонстровано, що оточуюча нас соціальна дійсність та інформація і знання, які складають онтологію суспільства нового гатунку, вимагає нових пізнавальних підходів та принципів раціональності. Цей тип мислення має радикально інші когнітивні засади, аніж той, що відповідав індустріальному суспільству: відповідно, когнітивні засади, які складали основу пізнавальної діяльності радянського (пострадянського) освітнього простору, постають неефективними в сучасних умовах.

В якості когнітивних засад національного освітнього простору, мають поставати нелінійні пізнавальні підходи, завдяки яким мислення може реалізувати свій потенціал в якості гнучкого (флексибільного, творчого, дивергентного тощо) інструменту пізнання та аналізу отриманих знань. Оновлення когнітивних засад задля підвищення ефективності пізнавальних процесів у освіті, створить умови для розвитку в системі освіти учнів та студентів, які зможуть відповідати на соціальні виклики сучасного динамічного суспільства, ставати активними суб'єктами суспільного розвитку.

7. *Обґрунтовані механізми утвердження ідеалів європейського мислення у вітчизняному освітньому просторі.* Для забезпечення якісної освіти, рівного доступу до неї, існує потреба інституційної перебудови освітньої системи на основі ефективною взаємодії освіти із сучасним ринком праці, яка здійснюється з урахуванням міжнародних (зокрема, європейських) досягнень, здебільшого в руслі Болонської декларації як визнаної соціально-культурної парадигми розвитку європейської, в тому числі й української освіти, її якісної

модернізації. Разом із тим, модернізація повинна спиратись на нові пізнавальні практики та світоглядні орієнтації, які б забезпечили вітчизняному освітньому простору роль рівноправного партнера, а не аутсайдера, у європейському освітньому просторі.

Показано, що аксіологічна орієнтація національного простору освіти України на європейські цінності є одним із принципів розвитку національної системи освіти на шляху інтеграції. Трансформація моделей пізнання та мислення у бік їхнього зближення із європейськими аналогами, побудованих на потребі демократизації взаємин між усіма суб'єктами освіти, на визнанні толерантності в якості ключового, світоглядного орієнтиру, в результат чого освітній простір постає продуктивним середовищем для міжкультурної взаємодії. це дозволить здійснити низку кроків, які б надали більш продуктивного характеру процесам розвитку (модернізації) українського освітнього простору, особливо у вищій школі, яка є найбільш вираженою ареною трансформаційних процесів, орієнтованих на європейську перспективу.

**Основні положення дисертаційного дослідження
викладені у таких публікаціях автора:**

***Статті у наукових фахових виданнях України та виданнях,
що включені до наукометричних баз:***

1. Якимчук О. Національний простір освіти як предмет філософського та психолого-педагогічного дискурсу / О. Якимчук // Вісник інституту розвитку дитини. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія: Збірник наукових праць / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 32. – С. 165-170.
2. Якимчук О. Особливості побудови національного простору освіти / О. Якимчук // Вісник інституту розвитку дитини. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія: Збірник наукових праць / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 36. – С. 161-167.
3. Якимчук О. Філософсько-психологічні підвалини освітнього простору тоталітарного суспільства / О. Якимчук // Вища освіта України: Теоретичний та науково-методичний часопис. – К.: Пед. преса, 2015. – №1. – С. 81-86.
4. Якимчук О. Особенности психологии «пространства образования» тоталитарного общества / О. Якимчук // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2015. – Вип. 93 (№ 2). – С. 288-293.
5. Якимчук О. Психологія утвердження національної мови як державної (соціокультурний та політичний дискурс) / О. Якимчук // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії»: Збірник наукових

праць / Під ред. В. Г. Воронкової. – Випуск 61. – Запоріжжя, РВВ ЗДІА, 2015. – С.195-204.

АНОТАЦІЇ

Якимчук О. Філософсько-когнітивні засади розвитку національного простору освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2015.

У дисертації вперше у вітчизняному філософсько-освітньому дискурсі виявленні когнітивні засади розвитку національного простору освіти в контексті реалізації освітньої стратегії, орієнтованої на Європу. Здійснений аналіз поняття «національний простір освіти» та розкриті когнітивні виміри сучасного національного освітнього простору. Запропоновано під національним простором освіти розуміти систему закладів освіти та взаємодія усіх суб'єктів освітнього простору у межах національної держави щодо вироблення та реалізації єдиної стратегії розвитку освіти на єдиних когнітивних засадах. Під філософсько-когнітивними засадами розвитку освіти нами пропонується розуміти комплекс світоглядно-духовних характеристик, що узагальнюють уявлення людей щодо значення освіти в житті суспільства, перспектив розвитку освіти в межах держави та визначають специфіку мислення і пізнавальної діяльності суб'єктів освіти.

Подальшого розвитку отримали ідеї, згідно яких вивчення рідної мови, історії, природи, розкриття досягнень культури (як духовної, так і матеріальної) народу, традицій та звичаїв, народних ремесел, регіональних традицій має виконувати роль не лише джерела знань, а й важливого інструменту утвердження національного освітнього простору та потенціалу її ефективного розвитку. Також розвитку набуло твердження, що у радянському освітньому просторі, у результаті його концептуального оформлення і функціонування, формувалася особливий характер стосунків людей, формувалася специфічна свідомість і самосвідомість.

Продемонстровано потребу подальшого «демонтажу» філософсько-когнітивних, ідеологічних та інституційних засад простору освіти колишнього СРСР як такого, що обумовлює домінування репресивної педагогіки, ідеологічно ангажованого виховання, формування одновимірної особистості. Досліджено роль посттоталітарної свідомості у вітчизняній освіті та обґрунтовані механізми її мінімізації. Проведено експлікацію соціокультурних викликів когнітивній сфері та запропоновані шляхи їхнього подолання у вітчизняній освіті. Обґрунтовані механізми утвердження ідеалів європейського мислення у вітчизняному освітньому просторі.

Ключові слова: когнітивні засади, нелінійне мислення, модернізація освіти, національний простір освіти, посттоталітарне мислення, суперечності освітнього простору, толерантність.

Якимчук А. Философско-когнитивные основания развития национального пространства образования. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. - Киев, 2015.

В диссертации впервые в отечественном дискурсе философии образования исследованы когнитивные основы развития национального пространства образования в контексте реализации образовательной стратегии, ориентированной на Европу. Был проведен анализ понятия «национальное пространство образования» и раскрыты когнитивные измерения современного национального образовательного пространства. Предложено под национальным пространством образования понимать систему учебных заведений и взаимодействие всех субъектов образовательного пространства в рамках национального государства по выработке и реализации единой стратегии развития образования на единых когнитивных началах. Под философско-когнитивными принципами развития образования нами предлагается понимать комплекс мировоззренчески-духовных характеристик, которые обобщают представления людей о значении образования в жизни общества, перспективах развития образования в пределах государства и определяют специфику мышления и познавательной деятельности субъектов образования.

Дальнейшее развитие получили идеи, согласно которым изучение родного языка, истории, природы, раскрытие достижений культуры (как духовной, так и материальной) народа, традиций и обычаев, народных ремесел, региональных традиций должно выполнять роль не только источников знаний, но и важного инструмента утверждения национального образовательного пространства и потенциала ее эффективного развития. Также развитие получило утверждение, что в советском образовательном пространстве, в результате его концептуального оформления и функционирования, формировался особый характер отношений людей, формировалась специфическое сознание и самосознание.

Продемонстрировано необходимость дальнейшего «демонтажа» философско-когнитивных, идеологических и институциональных основ пространства образования бывшего СССР как такового, что обуславливает доминирование репрессивной педагогики, идеологически ангажированного воспитания, формирования одномерной личности. Исследована роль посттоталитарного сознания в отечественном образовании и обоснованные механизмы его минимизации. В основе механизмов мышления и познания в образовательном пространстве находилась тоталитарная советская идеология, которая была детерминантой возникновения профессиональных знаний и специфическим инструментом регулирования познавательных процессов в образовании. Посттоталитарному мышлению должны быть противопоставлены современные демократические педагогические модели, способные продуктивно обновить мировоззренческий фундамент образования и способствовать

дальнейшему и окончательному искоренению посттоталитарных подходов организации мышления и познания из образовательного пространства, ориентированного на лучшие достижения европейской цивилизации.

Проведено экспликацию социокультурных вызовов когнитивной сфере и предложены пути их преодоления в отечественном образовании. Обновление когнитивных основ для повышения эффективности познавательных процессов в образовании создаст условия для развития в системе образования учащихся и студентов, которые смогут отвечать на социальные вызовы современного динамичного общества, при этом становиться активными субъектами общественного развития.

Обоснованные механизмы утверждения идеалов европейского мышления в отечественном образовательном пространстве. Показано, что аксиологическая ориентация национального пространства образования Украины на европейские ценности является одним из принципов развития национальной системы образования на пути интеграции. Трансформация моделей познания и мышления в сторону их сближения с европейскими аналогами, построенных на необходимости демократизации взаимоотношений между всеми субъектами образования, на признании толерантности в качестве ключевого, мировоззренческого ориентира, в результате чего образовательное пространство становится продуктивной средой для межкультурного взаимодействия. Это позволит осуществить ряд шагов, которые бы обеспечили более продуктивный характер процессам развития (модернизации) украинского образовательного пространства, особенно в высшей школе, которая является наиболее выраженной ареной трансформационных процессов, ориентированных на европейскую перспективу.

Ключевые слова: когнитивные основания, нелинейное мышление, модернизация образования, национальное образовательное пространство, посттоталитарное мышление, противоречия образовательного пространства, толерантность.

Yakymchuk A. Philosophical and cognitive bases of national educational space development. - Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of philosophical sciences, specialty 09.00.10 – philosophy of education. National Dragomanov Pedagogical University. - Kyiv, 2015.

For the first time in the national educational philosophical discourse identifying the cognitive basis of the national space education in the context of educational strategies focused on Europe. The analysis concepts «national educational space» and open cognitive dimensions of modern national educational space. A space under the national education system to understand the interaction between educational institutions and all subjects of educational space within the national state to develop and implement a unified strategy for the development of education on common cognitive basis. In philosophical and cognitive basics of education offered us

understand the complex ideological and spiritual characteristics that summarize people's ideas about the importance of education in society, the prospects for the development of education within the country and determine the specificity of thinking and learning of the subjects of education.

Further development got the idea, according to the teaching of the native language, history, nature, opening cultural achievements (both spiritual and material) people, traditions and customs, crafts, regional traditions should serve as not only a source of knowledge, but also an important instrument of approval national educational space and its effective capacity development. Development also entered the assertion that the Soviet educational space, as a result of the conceptual design and operation, formed the special nature of the relationship people formed a specific consciousness and identity.

Further demonstrated the need to «dismantle» the philosophical and cognitive, ideological and institutional foundations of the former USSR educational space as such, hence the dominance of repressive pedagogy, ideologically biased education, formation of one-dimensional personality. The role of post-totalitarian consciousness in the national education and reasonable mechanisms for its minimization. An explication of cultural cognitive challenges and the ways to overcome them in the national education. The mechanisms strengthening the ideals of European thinking in national educational space.

Keywords: cognitive bases, non-linear thinking, education modernization, national educational space, posttotalitarian thinking, contradictions of educational space, tolerancy.